Limba guarani

De la Wikipedia, enciclopedia liberă

Guarani (*Avañe'ẽ*) este o limbă amerindiană vorbită în America de Sud de 4.926.984 de oameni [1] și este așadar una din cele mai vorbite limbi amerindiene.

Guarani este limbă oficială în Paraguay (cu spaniola) și în provincia Corrientes (Argentina) și una din cele 36 de limbi oficiale în Bolivia.[2] Guarani a devenit pe 22 noiembrie 2006 lângă spaniolă și portugheză a treia limbă oficială a organizației Mercosur.[6]

Cuprins

Clasificare și limbi înrudite

Distribuție geografică

Fonetică
- Vocale
- Consoane
- Accent și oscilație

Gramatică
- Pronume

Vocabular
- Numeralele
- Zilele săptămânii

Ortografie
- Alfabetul guarani (Avañe'ẽme Achegety)

Cuvinte în limba română împrumutate din limba guarani

Note

Bibliografie

Legături externe

Guarani
Avañe'ẽ

Pronunție	ʔãũãɲẽ ˈʔẽ
Vorbită în	Argentina Bolivia Brazilia Paraguay
Regiuni	America de Sud
Număr de vorbitori	4.926.984[1]
Sistem de scriere	alfabetul latin
Tipologie lingvistică	Limbă aglutinantă

Clasificare

Limbile amerindiene
- Limbile tupiane
- Limbile tupi-guarani
- guarani
- Guarani

Statut oficial și codificare

Limbă oficială în	Bolivia[2] Corrientes (Argentina)[3] Paraguay[4]
Organ de reglementare	Guarani Language Academy[*]
ISO 639-1	gn
ISO 639-2	grn
ISO 639-3 (cel mai răspândit dialect)	gug

Extras

Declarația Universală a Drepturilor Omului – articolul 1:
Mayma yvypóra ou ko yvy ári iñapyty'yre ha eteĩcha tecoruvicharendá ha acatúape jeguerekópe; ha ikatu rupi oikuaa añetéva ha añete'yva, iporâva ha ivaíva, tekotevê pehenguéicha oiko oñondivekuéra.[5]

Răspândire în lume

Puteți vizita Wikipedia **în Guarani**.

Această pagină poate conține caractere Unicode

Modifică date / text (https://ro.wikipedia.org/w/index.php?title=Limba_guarani&action=edit&section=0)

Clasificare și limbi înrudite

Limba guarani este o limbă amerindiană din grupul limbilor tupiane. Limba guarani este subîmpărțită în cinci limbi similiare, care sunt inteligibile între ele:

- **Guarani paraguayană** (codul ISO 639-3: gug) este vorbită de 4.850.000 de vorbitori[7], fiind așadar cea mai răspândită variantă de guarani. În zona capitalei Paraguayului (Asuncion) se vorbește guarani paraguayan cu multe cuvinte împrumutate din spaniolă. Această variantă se denumește *Jopará*. Alte denumiri pentru guarani paraguayană: *avañe'e*.
- **Guarani est-boliviană** (codul ISO 639-3: gui) este vorbită de 51.230 de vorbitori.[8] Alte denumiri pentru guarani est-bolivian: *chawuncu* , *chiriguano*, *guarani vest-argentiniană*.
- **Mbya** sau **Mbyá** (codul ISO 639-3: gun) este vorbită de 25.450 de vorbitori.[9] Alte denumiri pentru mbya: *bugre*, *mbiá*, *mbuá*.
- **Ava** (codul ISO 639-3: nhd) este vorbită de 11.900 de vorbitori.[10] Alte denumiri pentru ava: *apytare*, *chiripá*, *nhandeva*, *ñandeva*, *tsiripá*, *txiripá*. Dialectul apapocuva este similiar cu guarani paraguayană.
- **Guarani vest-boliviană** (codul ISO 639-3: gnw) este vorbită de 7.000 de vorbitori.[11] Alte denumiri pentru guarani vest-boliviană: *simba*, *simba guarani*.

Distribuție geografică

Limba guarani este vorbită în America de Sud. Este vorbită în următoarele țări:[1]

- Argentina: Guarani est-boliviană (*guarani vest-argentiniană*) este vorbită de 15.000 vorbitori (dată necunsoscută)[8] și mbya (*guarani est-argentinian*) de 3.000 de vorbitori (anul 2002).[9] Guarani este limbă oficială în provincia Corrientes din 28 septembrie 2004.[3]
- Bolivia: Guarani est-boliviană este vorbită de 33.700 de vorbitori (anul 2000) în zona sud-centrală a râului Parapetí și în orașul Tarija.[8] Guarani vest-boliviană este vorbită de 7.000 de vorbitori (dată necunoscută) în departamentul Chuquisaca.[11]
- Brazil: Mbya este vorbită de 6.000 de vorbitori (anul 2007)[9] și ava de 4.900 vorbitori (anul 1995) în sud-vestul Braziliei.[10] Guarani este limbă oficială în orașul Tacuru din 24 mai 2010.[12]
- Paraguay: Guarani paraguayană este vorbită de 4.650.000 de vorbitori (anul 1995).[7] Guarani paraguayan este limbă oficială[4] și cea mai vorbită limbă în Paraguay. Educația în Paraguay este bilingvă (guarani și spaniolă). Ava este vorbită de 7.000 vorbitori (anul 1991) în

estul Paraguayului[10], guarani est-boliviană de 2.530 de vorbitori (anul 2007) în Chaco (zonă în vestul Paraguayului)[8] și mbya de 16.400 de vorbitori.[9]

Cei mai mulți vorbitori de guarani sunt bilingvi, vorbind guarani și spaniolă sau portugheză.

Fonetică

Vocale

Limba guarani are șase perechi de vocale: **a, e, i, o, u, y**. Fără diacritice aceste vocale sunt pronunțate oral: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, /ɨ/. Pentru vocalele semiînchise [e] și [o] se folosesc deseori alofonele [ɛ] și [ɔ]. Cu tildă, vocalele sunt pronunțate nazal: /ã/, /ẽ/, /ĩ/, /õ/, /ũ/, /ɨ̃/.

	Anterioare	Centrale	Posterioare
Închise	/i/, /ĩ/	/ɨ/, /ɨ̃/	/u/, /ũ/
Semiînchise	/e/, /ẽ/		/o/, /õ/
Deschise		/a/, /ã/	

Consoane

	Bilabiale	Labio-dentale	Alveolare	(Alveolo-) Palatală	Velare	Labio-velare	Glotale
Oclusive surde	p		t		k	kʷ ⟨ku⟩	ʔ ⟨'⟩
Fricative surde			s	ɕ ⟨ch⟩	x ~ h ⟨h⟩		
Oclusive sonore	ᵐb ~ m ⟨mb⟩ ~ ⟨m⟩		ⁿd ~ n ⟨nd⟩ ~ ⟨n⟩	ᵈj ~ ɲ ⟨j⟩ ~ ⟨ñ⟩	ᵑg ~ ŋ ⟨ng⟩	ᵑgʷ ~ ŋʷ ⟨ngu⟩	
Sonante sonore		ʋ ~ ṽ ⟨v⟩			ɰ ~ ɰ̃ ⟨g⟩ ~ ⟨g̃⟩	w ~ w̃ ⟨gu⟩ ~ ⟨g̃u⟩	
Bătute			ɾ ~ ɾ̃ ⟨r⟩				

Consoanele sonore au alofone orale (stânga) înainte vocale orale și alofone nazale (dreapta) înainte vocale nazale.

Există de asmenea consoana ⁿt (scris ⟨nt⟩). Consoana vibrantă /r/ (scris ⟨rr⟩) și consoanele /l/, /f/ și /j/ (scris ⟨ll⟩) provin din limba spaniolă.

Consoana orală [ᵈj] este pronunțat deseori în dialecte [dʒ], [ʒ] sau [j], iar alofonul nazal rămâne mereu [ɲ].

Accent și oscilație

Toate cuvintele în limba guarani se termină cu un sunet vocalic, iar accentul se pune în mod normal mereu pe ultima silabă. Sufixe rămân neaccentuate.

Limba guarani are o caracteristică specială denumită *oscilație*: Multe cuvinte care încep cu sunetul /t-/ schimbă acest sunet dacă sunt folosite în relații posesive.[13]

guarani	română	guarani	română	guarani	română
tape	*drum*	che **r**ape	*drumul meu*	**h**ape	*drumul lui/ei*
téra	*nume*	nde **r**éra	*numele tău*	**h**éra	*numele lui/ei*

Mai demult, și unele cuvinte care nu încep cu sunetul /t-/ fac această mutație consonantică:

guarani	română	guarani	română	guarani	română
óga	*casă*	ñande **r**óga	*casa noastră* (inclusiv)	**h**óga	*casa lui/ei*

Gramatică

Limba guarani este o limbă aglutinantă, deseori clasificat chiar ca limbă polisintetică și folosește așadar foarte multe afixe. Ordinea cuvintelor este subiect-verb-obiect, iar dacă subiectul este omis obiect-verb.

Guarani pură (*Guaraniete*) este o limbă fără gen gramatical și fără articol hotărât, iar sub influența din limba spaniolă **la** se folosește acum deseori ca articol hotărât pentru cuvinte în singular, iar **lo** pentru cuvinte în plural.

Pronume

	Persoana I	Persoana a II-a	Persoana a III-a
singular	che	nde	ha'e
plural	ñande (inclusiv), ore (exclusiv)	peẽ	ha'ekuéra / hikuái[1]

[1] Hikuái se folosește după un verb.

Limba guarani deosebește între *ñande* (inclusiv persoana cu care se vorbește) și *ore* (exclusiv persoana cu care se vorbește) pentru persoana a III-a plural.

Pronumele reflexiv este *je*: *ahecha* ("Mă uit."); *ajehecha* ("Mă uit la mine.")

Vocabular

Numeralele

Limba guarani are un sistem de numeraţie cu baza 5 (un sistem cvinar). Există doar cuvinte pentru numerele de la 1 până 5, 10, 100 şi 1.000. Numerele de la 6 până 9 se compun din cuvântul pentru cinci (*po*, care înseamnă de asemenea "mână"), urmat de numărul 1 (*peteĩ*), 2 (*mokõi*), 3 (*mbohapy*) sau 4 (*irundy*). Aşa se compun şi numerele între 11 şi 19, folosind cuvântul pentru 10 (*pa*) ca bază. 20 se formează din cuvântul pentru 2, urmat de 10 (*mokôipa*). Nu există cuvinte pentru "milion" sau numere mai mari. Pentru numere mari se folosesc de obicei numere spaniole.

număr	guarani	număr	guarani	număr	guarani	număr	guarani
1	peteĩ	**11**	pateĩ	**21**	mokôi papeteĩ	**40**	irundypa
2	mokõi	**12**	pakôi	**22**	mokôipa mokôi	**50**	popa
3	mbohapy	**13**	paapy	**23**	mokôipa mbohapy	**60**	poteîpa
4	irundy	**14**	parundy	**24**	mokôipa irundy	**70**	pokôipa
5	po	**15**	papo	**25**	mokôipa po	**80**	poapypa
6	poteî	**16**	papoteî	**26**	mokôipa poteî	**90**	porundypa
7	pokôi	**17**	papokôi	**27**	mokôipa pokôi	**100**	sa
8	poapy	**18**	papoapy	**28**	mokôipa poapy	**1000**	su
9	porundy	**19**	paporundyii	**29**	mokôipa porundy	**2000**	mokõisu
10	pa	**20**	mokôipa	**30**	mbohapypa	**10000**	pasu

Numărul 631 este *poteîsa mbohapypa peteî*, iar 1999 *su porundysa porundypa porundy* în guarani.[14]

Zilele săptămânii

română	guarani
duminică	arateî
luni	arakôi
marţi	araapy
miercuri	ararundy
joi	arapo
vineri	arapoteî
sâmbătă	arapokôi

Ortografie

Limba guarani are o ortografie fonemică şi foloseşte alfabetul latin cu şase digrame şi semne diacritice. Litere B, C, D şi H se folosesc doar în digrame, iar litere F, Q, W, X şi Z nu se folosesc deloc. Litera L şi digrama Rr se folosesc doar în cuvinte preluate din limba spaniolă. Tilda pe o vocală înseamnă că această vocală este pronunţat nazală: ã, ẽ, ĩ, õ, ũ, ỹ. Accentul ascuţit (´) se foloseşte pentru a marca accentuarea (*muanduhe*). Dacă accentul ascuţit este omis, atunci se accentuează ultima silabă.

Guarani nu a folosit nici un sistem de scriere în timpul precolumbian. Standardizarea ortografiei s-a făcut abia în 1950 la un congres în Montevideo.[15]

Alfabetul guarani (Avañe'ẽme Achegety)

Alfabetul guarani are 33 litere: 21 consoane (6 fiind digrame), 12 vocale şi un semn pentru ocluziune glotală.[16]

Alfabetul guarani

Literă	Aa	Ãã	Ch ch	Ee	Ẽẽ	Gg	Gg̃ g̃	Hh	Ii	Ĩĩ	Jj	Kk	Ll	Mm	Mb mb	Nn	Nd nd	Ng ng	Nt nt	Ññ	Oo	Õõ	Pp	Rr	Rr rr	Ss	Tt	Uu	Ũũ	Vv	x	Yy	Ỹỹ	'
Nume	a	ã	che	e	ẽ	ge	g̃e	he	i	ĩ	je	ke	le	me	mbe	ne	nde	nge	nte	ñe	o	õ	pe	re	rre	se	te	u	ũ	ve		y	ỹ	puso
Fonem	a	ã	ʧ	e	ẽ	g	ŋ	x~h	i	ĩ	ʲj	k	l	m	ᵐb	n	ⁿd	ᵑg	ⁿt	ñ	o	õ	p	ɾ	r	s	t	u	ũ	v	h	ɨ	ɨ̃	ʔ

Cuvinte în limba română împrumutate din limba guarani

Multe cuvinte, mai ales pentru flora şi fauna din America de Sud, au fost preluate în spaniolă sau în portugheză din limba guarani sau din limba tupí, care este înrudită cu guarani. Din spaniolă sau portugheză aceste cuvinte au fost împrumutate în limba română. Exemple sunt: aguti (*akuti*)[17], ananas (*ananá*), ară (*araraca*)[17], caatinga (*kaa tínga*)[17], curara (*curaré*), jabiru (*jabiru*)[17], jaguar (*jaguaretá*)[18], nandu (*ñandú*), petunia (*petun*)[17], piranha (*pira aña*), tapir (*tapira*)[18], tatu (*tatú*)[18] şi tucan (*tukana*)[18]. Numele statelor Paraguay şi Uruguay provine de asemenea din guarani.

Note

1. ^ **a** **b** **c** en Lewis, M. Paul, ed. (2012). „Guarani”. *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=grn) (în engleză) (ed. 16). Dallas, Tex.: SIL International. Accesat în 26 septembrie 2012.
2. ^ **a** **b** es „Nueva Constitución Política Del Estado” (http://bolivia.justia.com/nacionales/nueva-constitucion-politica-del-estado/primera-parte/titulo-i/capitulo-primero/) (în spaniolă). 7 februarie 2009. Accesat în 13 martie 2012. „Artículo 5 I. Son idiomas oficiales del Estado el castellano y todos los idiomas de las naciones y pueblos

indígena originario campesinos, que son el aymara, araona, [...], guaraní, [...] .”

3. ^ **a** **b** es „Ley 5598” (http://www.infojus.gov.ar/index.php?kk_seccion=documento&registro=LEYPROV&docid=LEY%2520W%2520005598%25202004%252009%252028) (în spaniolă). 28 septembrie 2004. Accesat în 26 septembrie 2012. „Artículo 1º. Establécese el Guaraní como idioma oficial alternativo de la Provincia de Corrientes.”
4. ^ **a** **b** es „Constitución de la Republica del Paraguay” (http://www.constitution.org/cons/paraguay.htm) (în spaniolă). 20 iunie 1992. Accesat în 26 septembrie 2012. „Artículo 140 - De las idiomas. El Paraguay es un país pluricultural y bilingüe. Son idiomas oficiales el castellano y el guaraní.”
5. ^ en Omniglot (2012). „Guaraní (Avañe'ẽ)” (http://www.omniglot.com/writing/guarani.htm) (în engleză). Accesat în 26 septembrie 2012.
6. ^ es „Oficialidad del guaraní” (http://www.staff.uni-mainz.de/lustig/guarani/). *Uni Mainz* (în spaniolă). Accesat în 5 octombrie 2012.
7. ^ **a** **b** en Lewis, M. Paul, ed. (2012). „Guaraní, Paraguayan”. *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=gug) (în engleză) (ed. 16). Dallas, Tex.: SIL International. Accesat în 5 octombrie 2012.
8. ^ **a** **b** **c** **d** en Lewis, M. Paul, ed. (2012). „Guaraní, Eastern Bolivian”. *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=gui) (în engleză) (ed. 16). Dallas, Tex.: SIL International. Accesat în 5 octombrie 2012.
9. ^ **a** **b** **c** **d** en Lewis, M. Paul, ed. (2012). „Guaraní, Mbyá”. *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=gun) (în engleză) (ed. 16). Dallas, Tex.: SIL International. Accesat în 5 octombrie 2012.
10. ^ **a** **b** **c** en Lewis, M. Paul, ed. (2012). „Guaraní, Ava”. *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=nhd) (în engleză) (ed. 16). Dallas, Tex.: SIL International. Accesat în 5 octombrie 2012.
11. ^ **a** **b** en Lewis, M. Paul, ed. (2012). „Guaraní, Western Bolivian”. *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=gnw) (în engleză) (ed. 16). Dallas, Tex.: SIL International. Accesat în 5 octombrie 2012.
12. ^ pt „Município do MS adota o guarani como língua oficial” (http://www.sinepe-pe.org.br/noticias/municipio-do-ms-adota-o-guarani-como-lingua-oficial/) (în portugheză). 4 iunie 2010. Accesat în 6 octombrie 2012. „O município de Tacuru (MS), [...], é o segundo município brasileiro a adotar um idioma indígena como língua oficial. Com a sanção do Projeto de lei em 24 de maio, oficializando a língua guarani, os serviços públicos básicos na área de saúde e as campanhas de prevenção de doenças neste município devem, a partir de agora, prestar informações em guarani e em português..”
13. ^ es Wolf Lustig. „Mba'éichapa oiko la guarani? / Guaraní y *jopara* en el Paraguay” (http://www.staff.uni-mainz.de/lustig/guarani/art/jopara.pdf) (PDF). *Uni Mainz* (în spaniolă). Accesat în 29 mai 2013.
14. ^ es educar.org. „Morfología” (http://www.educar.org/kunumi/morfologia.asp) (în spaniolă). Accesat în 7 octombrie 2012.
15. ^ es Manuel F. Fernández. „Achegety / El abecedario” (http://guaranirenda.tripod.com/neetekuaa/el_abecedario.html). *www.guaranirenda.com* (în spaniolă). Accesat în 29 mai 2013.
16. ^ es Manuel F. Fernández. „Ñe'ẽpukuaa achegety / Abecedario fonológico” (http://guaranirenda.tripod.com/neepukuaa/abecedario_fonologico.html). *www.guaranirenda.com* (în spaniolă). Accesat în 29 mai 2013.
17. ^ **a** **b** **c** **d** **e** „Guarani” (http://dexonline.ro/text/guarani). *DEX online*. Accesat în 13 octombrie 2012.
18. ^ **a** **b** **c** **d** „Tupi” (http://dexonline.ro/text/tupi). *DEX online*. Accesat în 13 octombrie 2012.

Bibliografie

- en A. Scott Britton: *Guarani-English/English-Guarani Concise Dictionary*. Hippocrene Books, 2004. 340 p. ISBN 978-0-7818-1066-1
- es Bartomeu Melia: *La lengua guarani del Paraguay: Historia, sociedad y literatura*. Editorial Mapfre, 1992. 338 p. ISBN 978-84-71-00608-0
- es David Galeano Olivera: *El Idioma Y Cultura Guarani En Paraguay*. 2011. 248 p. ISBN 978-1-257-77197-4
- es Tadeo Zarratea: *Gramática Elemental de la Lengua Guaraní*. Marben, Asuncion 2002, ISBN 978-99925-46-21-5
- Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu: *Limbile lumii - Mică enciclopedie*, Ed. Științifică și enciclopedică, București 1994, 374 p. ISBN 978-5-376-01780-7

Legături externe

- en „Guarani” (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=grn). *Ethnologue: Languages of the World*. Accesat în 26 septembrie 2012.
- de en es „Interactive Guarani Dictionary” (http://www.uni-mainz.de/cgi-bin/guarani2/dictionary.pl). *Universitatea Mainz*. Accesat în 26 septembrie 2012.

Adus de la https://ro.wikipedia.org/w/index.php?title=Limba_guarani&oldid=13472090

Ultima editare a paginii a fost efectuată la 11 iunie 2020, ora 17:42.

Acest text este disponibil sub licența Creative Commons cu atribuire și distribuire în condiții identice; pot exista și clauze suplimentare. Vedeți detalii la Termenii de utilizare.